

УДК 37.034

В. Л. Короленко,
кандидат педагогічних наук
(Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського)
Viktorko73@mail.ru
ORCID: 0000-0002-3086-8340

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ МОЛОДІ З ДАВНІХ ЧАСІВ І ДО НАШИХ ДНІВ

У статті розглядається необхідність морального формування молоді на основі педагогічних досягнень людства, користуючись у процесі виховання досвідом національної, сімейної педагогіки і педагогіки інших народів. Підкреслюється здатність ефективного використання сучасних педагогічних знань. Результати проведеного дослідження вказують на необхідність роз'яснення дітям про важливу роль моральних знань в житті людини, які сприятимуть прагненню підростаючої особистості до морального вдосконалення.

Моральне виховання – це одна з форм спадкоємства етики в суспільстві. Мораль в розумінні сучасного суспільства, – синонім етики. Тому, під моральним вихованням розуміється процес цілеспрямованого формування у дитини моральних основ, а також виправлення звичок поведінки для адаптації її до моральних правил, прийнятих в сучасному суспільстві. Тепер, коли стандарти жорстокого поводження з людьми широко освідчується в засобах масової інформації, цікавих передачах і фільмах, а також в комп'ютерних іграх, які доступні для дітей будь-якого віку, моральне виховання підростаючого покоління заслуговує на особливу увагу.

Ключові слова: мораль, поведінка, цінність, виховання, формування.

Вступ. У сучасному суспільстві існує необхідність рішення проблеми морального формування молоді, за допомогою пошуку нових шляхів поліпшення ефективності цього процесу.

Проблема морального виховання особистості є актуальною з давніх часів і до наших днів. Протягом довгого часу відомі мислителі та педагоги, серед яких Локк Д., Мартиненко С., Мешко Г., Мойсеюк Н., Руссо Жан-Жак, Хоружа Л., та інші.

Проведений нами аналіз спеціалізованої наукової літератури свідчить, що від сформованості у молоді стійких моральних якостей залежить її загальне становлення, формування моральних норм, принципів, поведінки в суспільстві та ставлення до оточуючих. Деякі аспекти виховного впливу моралі на особистість раніше розглядалися, але не достатньо, тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми.

Мета статті полягає у дослідженні стану проблеми морального формування молоді за даними літературних джерел та наукових досліджень. На основі отриманих результатів охарактеризувати проблему морального формування молоді на різних етапах розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Стосовно проблеми морального формування молоді Д. Локк відзначив недолік у вихованні дітей, а саме, що батьки недостатньо приділяють увагу дисципліні і розуму, коли дитина найбільш схильна до впливу з боку дорослих. Якщо не контролювати прихильності до своїх дітей, то батьки схильні до сліпої закоханості. Любов до дітей - це їх борг; вони люблять в своїх дітях як достоїнства, так і недоліки. Зважаючи на особливості методів виховання, що використовували його сучасники, дослідник свідчить, що не можна було ні в чому суперечити дітям; треба у всьому надати їм поступати по своїй волі; оскільки діти в свої роки не здібні до великих пороків, то батьки думають, що можна без ризику дозволяти маленькі відступи від норми поведінки, що можна бавитися їх милою пустотливістю, яка, на думку батьків, личить цьому віку. У своїх дослідженнях Д. Локк вказує, що вибачаючи дитині одну погану витівку сприяєш тому, що вона буде так поводитися і далі [1: 55].

У свою чергу Жан-Жак Руссо свідчить про важливість духовної основи у процесі морального формування молоді і відзначає у цьому головну роль сім'ї та особисто кожного з батьків. На його думку мати залишається матір'ю все своє життя; все навколишнє невпинно нагадує її про це і примушує до відповідної поведінки і способу життя (терпіння, м'якості, завзяття, кохання, тощо). Він вважає, що саме мати є сполучною ланкою між дітьми і їх батьком, вона вселяє йому любов до них і впевненість, що він має право назвати їх своїми. Випромінюючи ніжність і турботу, вона підтримує в сім'ї світ і єднання. Все це вона робить від серця, бо інакше людський рід припиниться [1: 185].

Стосовно особливостей у вихованні дівчаток, Жан-Жак Руссо зазначив, що від матері залежить повноцінний розвиток дитини; моральний рівень розвитку чоловіка залежить від виховання, яке дає йому жінка в ранньому дитинстві; від жінки залежить прищепити чоловікові відомі звичаї, пристрасті, смаки, схильність до тих або інших задовольств, і нарешті, від неї залежить його щастя. Тому, виховуючи жінок, необхідно мати на увазі їх взаємини з чоловіками. Подобатися чоловікам, бути їм корисною, заслужити на їх кохання і пошану, виховувати їх в ранньому віці, доглядати їх в зрілості, подавати їм поради, утішати, робити їм життя легкою і відрадною - такі жіночі обов'язки у всі часи, і цьому належить вивчувати жінок з

самого дитинства. Якщо цього не робить, ми відхилилися від мети, і всі повчання, які ми даватимемо жінкам, не послужать ні до їх благополуччя, ні до нашого власного [1: 189].

Так, у своїх дослідженнях С. Мартиненко, Л. Хоружа свідчать, що рівень моральної сформованості особистості залежить від скоординованого виховного впливу сім'ї, загальних навчальних закладів, засобів масової інформації, тощо. Отже, виховання, набуває можливість бути керованішим (різноманітні способи впливу на дитину), але водночас, - ускладнюється управління ним (важко інтегрувати всі фактори впливу, прогнозування можливих негативних впливів на особистість) [2].

Вони відзначають, що різноманітність виховних факторів впливу на особистість зумовлюють варіативність наукових визначень самого поняття "виховання" і на їхню думку, виховувати - це формувати і створювати системи стосунків між людьми, які стимулюють певне ставлення особистості до себе й інших людей, до суспільства, до праці. Стверджуючи, що формування –безперервний процес, вони вважають, що психологічна сутність його полягає в переводі особистості з одного стану в інший, інтеріоризації зовнішнього у ставленні до неї досвіду, знань, цінностей, норм, правил у внутрішній психічний план, в її переконання, установки, поведінку. Результати формування особистості, а саме її поведінка, залежать від системності процесу виховного впливу (поєднання емоційно-чуттєвої, вольової сфери психіки дитини та її поведінки). Основою цього процесу є система стосунків суб'єктно-об'єктного характеру [2].

Відповідно у стосунках "учитель"- "учень", або "учень"- "учитель" необхідне спілкування як засіб розв'язання навчально-виховних завдань; соціально-психологічного забезпечення педагогічного процесу; засіб організації взаємин учителя й учнів, який гарантує ефективність всебічного розвитку особистості. Спілкування ефективно сприяє розвитку професійної майстерності педагога, удосконалює педагогічну діяльність і навчально-виховний процес [3].

На думку Г. Мешко спілкування учителя з учнем сприяє створенню сприятливого психологічного клімату між ними і спрямовано на виконання важливих функцій:

- 1) обмін інформацією між учителем та учнями;
- 2) міжособистісне пізнання;
- 3) організацію та регулювання взаємин і спільної діяльності;
- 4) здійснення виховного впливу;
- 5) педагогічно доцільну самопрезентацію педагога [3].

Використовуючи свій досвід, знання і навички учитель намагається надати корисну інформацію учню, який пізнає навколишній світ. Педагогічне спілкування не обмежується інформаційною функцією, а сприяє створенню умов для обміну ставленням, переживаннями, допомагає самоутвердженню школяра в колективі.

Так, Г. Мешко вважає основними ознаками педагогічного спілкування:

- особистісна орієнтацію співрозмовників (здатність бачити і розуміти співрозмовника);
- рівність психологічних позицій співрозмовників (недопустиме домінування педагога у спілкуванні, він має визнавати право учня на власну думку, позицію);
- проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника (спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери вслухаються, поділяють почуття один одного, співпереживають, має особливий педагогічний ефект);
- нестандартні прийоми спілкування (відхід від суто рольової позиції учителя) [3].

Дослідниця зазначила, що спілкування учителя залежить від типу взаємодії (суб'єкт-суб'єктна, суб'єкт-об'єктна) і може бути функціонально-рольовим або особистісно-орієнтованим. Функціонально-рольове спілкування - ділове спілкування, стандартизоване, обмежене вимогами рольових позицій, спрямоване на забезпечення виконання певних дій. Особистісно-орієнтоване спілкування - складна психологічна взаємодія, яка передбачає виконання певних нормативних функцій з виявом особистого ставлення, спрямована на розвиток особистості учнів. Таке спілкування вимагає певного рівня внутрішньо детермінованої активності особистості, за якого учні не йдуть за обставинами, а здатні самі створювати ці обставини, виробляти свою стратегію і свідомо вдосконалюватися [3].

Протягом століть багато виховних систем зазнавали краху тому, що не враховували реалій життя, сподіваючись за допомогою виховання впливати на рівень життя людей. Наше дослідження підтверджує думку Н. Мойсеюк, що потреби суспільства прямо пропорційно залежать від рівня розвитку продуктивних сил і характеру виробничих стосунків. Тоді ми можемо стверджувати, що мета загального виховання відповідає способу виробництва, визначається ним і змінюється разом з продуктивними силами та виробничими відносинами. Так, за часів первіснообщинного устрою, не було розшарування суспільства на соціальні групи, всіх дітей навчали мисливству, виготовленню одягу, приготуванню їжі. Дітям надавали знання і вміння, необхідні тамошньому в суворому повсякденному житті, тобто просте забезпечення існування людини [4].

Під час рабовласницького устрою з виникненням двох класів (рабовласників і рабів) виникла необхідність змінити мету виховання. Дітей рабовласників виховували як майбутніх володарів, які насолоджуються мистецтвом, приєднуються до науки. Вони повинні вести завоювальницькі війни і захищати свої завоювання. Метою ж виховання дітей рабів підкорюватись і виконувати накази володарів, працювати.

Рівень розвитку продуктивних сил і характер виробничих стосунків створювали вимоги до виникнення саме таких цілей виховання.

Феодалізм також не змінює кардинально цілі виховання підростаючого покоління. Дітям феодалів - рицарське виховання (насолюда мистецтвами й науками, оволодіння "рицарськими доброчинностями"), а для дітей селян - трудове виховання в "школі" під відкритим небом. Виробничих стосунків не вимагав від селян-кріпаків загальної і спеціальної підготовки, тому диференціація цілей відображала їх залежність від способу виробництва.

Суттєвих змін у структурі виховання не відбулось і при капіталізмі. Диференціація виховних цілей зберігається так само, як і зберігається залежність цілей від рівня розвитку продуктивних сил і виробничих стосунків. Буржуазія вимушена створювати систему навчальних закладів, які дають робітникам знання вищого рівня, але одночасно потрібне гарне виховання дітям буржуазії, щоб вони могли управляти державою, економікою, суспільними процесами. Так, поряд з звичайними навчальними закладами, створюються приватні і привілейовані навчальні заклади.

Аналогічні виховні цілі зберігаються і в посткапіталістичному (ринковому, демократичному) устрої, що характеризується вищим рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих стосунків, загальна залежність цілей виховання від способу виробництва зберігається [4].

У свою чергу, характеризуючи моральне формування дітей шкільного віку А. Макаренко відзначив, що: "Безнадійною є спроба побудувати виховну техніку за допомогою дедуктивних висновків з якої завгодно науки: психології, біології, тощо. Це зовсім не означає, що положення цих наук не повинні брати участь в справі побудови виховної техніки. Проте роль їх має бути тільки службова, сповна підпорядкована тим цілям, які вимагаються політичними (практичними) обставинами в житті суспільства" [5: 164].

На думку А. Макаренка, "педагогіка - наука діалектична, де абсолютно не може бути догми". Дослідник стверджував, що: "Діалектичність педагогічної дії така велика, що жоден засіб не може проектуватися як позитивне, якщо його дія не контролюється всіма іншими засобами, вживаними одночасно з ним. Людина не виховується по частинах, вона створюється синтетично всією сумою впливів, які на неї діють. Тому окремий засіб завжди може бути і позитивним і негативним, вирішальним моментом є не його пряма логіка, а логіка і дія всієї системи засобів, гармонійно організованих" [5: 164–165].

Продовжуючи думки А. Макаренка, В. Максимов відзначив, що: на особистість школяра сильний виховний вплив класний учнівський колектив в умовах, коли він перетворюється на носія виховних функцій, (коли набуває великих інтелектуальних виховних можливостей). Дослідник поділяє їх на:

організаційну - учнівський колектив сам управляє своєю суспільно корисною діяльністю;

ідейно-виховну - учнівський колектив носій ідейно-етичних переконань;

стимулювання - колектив сприяє формуванню етично коштовних стимул-реакцій всіх суспільно-корисних справ, регулює поведінку своїх членів, їх взаємини [6: 179].

У своїх дослідженнях проблеми морального формування підростаючого покоління В. Максимов підкреслював, що "чим більше міцнішає класний колектив, тим ефективніше формуються громадська думка, смаки, естетика праці і побуту, моральні позиції. Отже, на вищих рівнях розвитку починають виявлятися дві інші виховні функції - ідейно-етична і функція стимулювання. На вищій стадії колектив відчуває свою силу, володіє значним досвідом успішної організації спільної діяльності, формує певні моральні критерії. Тому другим показником виховної можливості класного колективу може бути його *моральна спрямованість*" [6: 180].

Висновки. Проведене нами дослідження проблеми морального формування підростаючого покоління, дає змогу стверджувати про важливість концепції Н. Мойсеюк, а саме тому, що головним фактором, який визначає мету і характер виховання в суспільстві є рівень розвитку продуктивних сил і виробничих стосунків. Крім головного фактору на характер виховання мають вплив і інші: темпи науково-технічного і соціального прогресу, економічні можливості суспільства, рівень розвитку педагогічної теорії, можливості навчально-виховних установ, педагогів тощо [4].

На нашу думку, характеристика різних етапів морального розвитку суспільства, надає можливість стверджувати, що зміст, завдання і цілі виховання залежать безпосередньо від потреб суспільства і рівня його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Карп С. Я. Величие здравого смысла : Человек эпохи Просвещения : [кн. для учителя] / Сост. С. Я. Карп. - М. : Просвещение, 1992. - 287 с.
2. Мартиненко С. М.. Загальна педагогіка : [навч. посіб.] / С. М. Мартиненко - К. : МАУП, 2002. – 176 с.
3. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : [навч. посіб.] / Г. М. Мешко. - 2-ге вид., стереотип. - К. : Академвидав, 2012. - 200 с.
4. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : [навч. посіб.] / Н. Є. Мойсеюк. - 5-е видання, доповнене і перероблене. – К., 2007. - 656 с.
5. Макаренко А. С. Воспитание гражданина / Сост. Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова. - М. : Просвещение, 1988. - 304 с.

6. Максимов В. Г. Педагогическая диагностика в школе : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений]. – М : Издательский центр "Академия", 2002. – 272 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Carp S. Ya. Velichie zdravogo smysla : Chelovek epokhi prosvesheniya [Grandeur of Good Sense : Man of the Epoch of Inlightening] : [kn. dlya uchitelya] / Sost. S. Ya. Carp. M : Prosveshenie, 1992. - 287 p.
2. Martynenko S. M. Zagal'na pedagogica [General Pedagogics] : [navch. posib.] / S. M. Martinenko. - K. : MAUP, 2002. - 176 p.
3. Meshko G. M. Vstup do pedagogichnoi professii [Entering into a Pedagogical Profession] : [navch. posib.] / G. M. Meshko. – 2-ge vydannya, stereotep - K. : Akademvidav, 2012. - 200 p.
4. Moiseyuk N. E. Pedagogica [Pedagogics] : [navchalnyi posibnik] / N. E. Moiseyuk – 5-e vydannya, dopovnene i pereroblene - K. , 2007. - 656 p.
5. Makarenko A. S. Vospitanie grazhdanina [Education of Citizen] / Sost. P. M. Beskina, M. D. Vinogradova. M. : Inlightening, 1988. - 304 p.
6. Maksimov V. G. Pedagogicheskaya diagnostika v shkole [Pedagogical Diagnostics at School] : [ycheb. posobiie dlia stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenii]. - M : Publishing center "Academy", 2002. – 272 p.

Korolenko V. L. Особенности морального формирования молодёжи с древних времён и до наших дней.

В статье рассматривается необходимость морального формирования молодежи на основе педагогических достижений человечества, пользуясь в процессе воспитания опытом национальной, семейной педагогики и педагогики других народов. Подчеркивается способность эффективного использования современных педагогических знаний. Результаты проведенного исследования указывают на необходимость разъяснения детям о важной роли моральных знаний в жизни человека, которые будут способствовать стремлению подрастающей личности к моральному совершенствованию.

Моральное воспитание - это одна из форм наследования этики в обществе. Мораль в понимании современного общества, - синоним этики. Поэтому, под моральным воспитанием понимается процесс целенаправленного формирования у ребенка моральных установок, а также исправление привычек поведения для адаптации его к моральным правилам, принятым в современном обществе. Теперь, когда стандарты жестокого обращения с людьми широко представляются в средствах массовой информации, интересных передачах и фильмах, а также в компьютерных играх, которые доступны для детей любого возраста, моральное воспитание подрастающего поколения детей заслуживает особого внимания.

Ключевые слова: мораль, поведение, ценность, воспитание, формирование.

Korolenko V. L. Features of Young People Moral Forming from Ancient Times and to Our Days.

The article presents the results of studies of native and foreign authors, the problem of moral formation of the modern younger generation, as well as addresses the need for moral formation of young people on the basis of educational achievements of humanity, using the process of national experience in the education, family pedagogy and pedagogy of other nations. It emphasizes the ability of effective use of modern pedagogical knowledge. The results of the study point to the need to clarify the children about the importance of moral knowledge in human life, which will contribute to the rising generation the desire of the individual to the moral improvement in the conditions of the European orientation of the modernization of the Ukrainian society and encourage them to seek new advanced interoperability with others.

Moral education - is one of the forms of inheritance of morality in society. A moral is in understanding of modern society, is the synonym of ethics. Thus, under moral education it is possible to understand the process of the purposeful forming for the child of the moral settings, and also fixing of habits of conduct, proper to the norms and moral, accepted in society. Presently, when the standards of legal cruelty with people are widely presented in mass medias, entertaining transmissions and films, and also in computer games which children master from school age, moral education of children must spare the special attention.

The research conducted by us confirms that in the process of increase of level of moral education and efficiency of forming of moral bases of rising generation a leading role is played by a seed and school, instrumental in their comprehensive development and preparation to modern life in society.

The various aspects of these problems are reflected at the offered article which can be used to the students of higher educational establishments, by teachers, class leaders, workers of groups, sections, and others like that. The information expounded in the article will play up to all, who intends to choose the profession of teacher.

Key words: moral, conduct, value, education, forming.